

Сучасне ландшафтознавство перед викликами Постмодерну

Юліан Тютюнник

д. геогр. н., професор, в.о. завідувача лабораторією біоіндикації
Національного ботанічного саду імені М.М. Гришка НАН України,
вул. Тимирязівська, 1, Київ, 01014, Україна;
e-mail: yulian.tyutyunnik@gmail.com; <http://orsid.org/0000-0002-1621-6362>

Ландшафтознавство сьогодення перебуває у стані переходу до нового історичного етапу – епохи Постмодерну. Цей перехід не є «науковою революцією» в розумінні Т. Куна, а спряжений зі змінами більш глибокими, що торкаються самих основ раціонального світосприймання, наукового світопояснення і цілепокладання у сфері наукової діяльності – змінами, котрі мають екзистенціальний і метафізичний характер, пов'язаними з трансформаціями самого історичного процесу у загальнопланетарному масштабі. Велими актуалізуються напрямки з вивчення таких ландшафтних об'єктів і феноменів, які науковій думці Нового часу, епосі Модерну були методично, епістемологічно, екзистенціально недоступні і ландшафтознавством ХХ ст. здебільшого ігнорувалися (амбівалентні культурні ландшафти, соціально-дегустовані ландшафти, антиландшафти, ландшафтоїди та ін.). Глибинні зміни в методології ландшафтознавства, яке вступило в епоху Постмодерну пов'язані також із входженням в науковий дискурс парадоксу, протиріччя, абсурду – як об'єктивної, невід'ємної складової самого ландшафту, так і органічних операторів наукового мислення. Одним з наріжних і вже ясно помітних емпіричних викликів сучасному ландшафтознавству є формування нової – віртуальної – ландшафтної реальності, що створюється штучним інтелектом. У відношенні філософських та методологічних підвалин ландшафтознавство сьогодення стрімко рухається до асиміляції метафізичних і дискурсивних систем, непригаманих новоевропейському мисленню, але на протязі віків характерних для світопояснювальних системи інших культур людства. Наприклад величезний ландшафтознавчий потенціал має поняття «Марення» корінної австралійської цивілізації аборигенів. Потрібно також позбутися новоевропейської зверхності по відношенню до способів наукового і квазинаукового світопояснення європейськими дискурсами від античності до 16-го ст. і надати їм рівні методичні й методологічні права у науці Постмодерну, в т.ч. ландшафтознавчій. В цілому, майбутні зрушення матимуть фундаментальний метафізичний характер, що має примусити людину до кардинального перегляду свого місця і власної ролі в ландшафтній оболонці та в історії.

Ключові слова: ландшафтознавство, Постмодерн, Модерн, складність, екзистенціалізм, метафізика, мультикультуралізм, мультисторизм.

Як цитувати: Тютюнник Юліан. Сучасне ландшафтознавство перед викликами Постмодерну / Юліан Тютюнник // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Геологія. Географія. Екологія», 2023. – Вип. 59. – С. 237-248. <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2023-59-17>

In cites: Tyutyunnik Yulian (2023). Modern landscape science before the challenges of Postmodernism. Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University, series "Geology. Geography. Ecology", (59), 237-248. <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2023-59-17> [in Ukrainian]

Зазвичай, коли розпочинають мову про ті чи інші новації в науці, особливо з епітетом «кардинальні», згадують Томаса Куна з його теорією наукових революцій і змін парадигм. І це вірно. Але до певної межі. Більш розлогі у часі економічно-формаційні та культурно-історичні періоди, в котрі включені науково-філософські, методологічні, методичні інтенції, в контекст «наукових революцій» Куна вміщуються вже тільки відносно і умовно. При зміні довгих історичних етапів розвитку філософії, науки і техніки, мову краще вести вже не про «наукові революції», а про докорінні трансформації дискурсу, екзистенціальних і формаційних умов інтелектуальної активності, світоглядних підвалин наукового мислення як такого. Обмежуючись Європою, історики науки виділяють три великих історичних етапи культурно-наукового поступу: наука Античності, наука Середньовіччя і наука Нового часу (в якій можна розрізнити «підетапи»: наука епохи Просвітництва і наука часу Модерну). До цього ряду іноді додають протонауку (до Античності) і науку стану Постмодерну, яка формується зараз. Звичайно, ланд-

шафтознавства це теж стосується.

Деякі спроби «нового» ландшафтознавства. В Україні в 1990-ті рр. дехто з вітчизняних ландшафтознавців, враховуючи і автора цієї статті, намагався обґрунтувати так зване *постнекласичне ландшафтознавство* (в контексті популярного на той час поняття постнекласичної науки). І хоча про постнекласичний напрямок у ландшафтознавстві в 2000-х рр. було сказано навіть в одному з підручника [3], успішним проект «постнекласичне ландшафтознавство» вважати не можна: насамперед, через комплікативність методології і емпіричну та онтологічну слабкість обґрунтування власних об'єктів дослідження. Пізніше, в 2010-х роках, в російськомовній географії була запропонована концепція так званого *неоландшафтознавства* [24]. Вона була зорієнтована, насамперед, на поглиблення і розширення в ландшафтознавстві формальних і формалізованих методів («точних», «кількісних», «системних», «інформаційних», «геоматичних» тощо). Вважається, що формалізація ландшафтознавства відкриває в ньому якісь «небачені» раніше якості, котрі

мають вивести науку на новий щабель руху у майбутнє (на цьому наполягають такі сучасні фізико-географи, як І.С. Круглов [9], В.В. Сисуєв [17], О.К. Черкашин [25] та ін.). Між іншим формалізаційна «новизна» призводить до того, що старий добрий «ландшафт» зникає з термінології, і замінюються різноманітними словосполученнями з провідною лексемою «система» (найпопулярнішими є «гео-», «еко-» і «геоекосистема», але дериватів тут безліч). На протилежному боці – ландшафтознавці-гумітарії. В їхніх розробках принципово не формалізуємі методи герменевтики, феноменології та екзистенціалізму «підводять» ландшафтознавство до стану такої собі «постгеографії» [7], про яку взагалі важко сказати, що це таке...

Вимога до ландшафтознавства «стану постмодерну». З нашої точки зору, якщо ландшафтознавство хоче претендувати на статус «стану постмодерну» (Ж.-Ф. Ліотар [31]), то воно має не «поглиблювати» об'єкт, предмет, метод, сформовані в рамках науки Модерну (класичне ландшафтознавство, як наука, постало саме з настанням епохи Модерну), а накинути оком на такі ландшафтні об'єкти і феномени, які в контексті Модерну виносилися за межі географічного осмислення, або банально ще не постали, не сформувалися, не сформулювалися. Такий підхід і є тим, що у заголовках статті винесено, можливо дещо епатажним, але, як на мене, доволі точним поняттям «виклику». Перед ландшафтознавством часу постмодерну з кожним роком все рельєфніше і рельєфніше постають «чудернацькі» об'єкти, котрі вимагають не менш «чудернацьких» методик вивчення, і кінець кінцем саме поняття «вивчення» потребує епістемологічного переосмислення. Спробуємо в статті окреслити такого роду об'єкти і дещо сказати про переосмислення методу. Звичайно ні на яку «повноту викладення питання» ми не претендуємо, стаття – так би мовити, шкід певних точок проростання ландшафтної географії у стану постмодерну. А як воно буде далі – покаже час.

Для спрощення викладу відштовхнемося від гарно всім знайомої категорії *культурного ландшафту*, і поглянемо, яких трансформацій культурний ландшафт зазнає у стані постмодерну через переакцентуацію і переінтерпретацію поняття самобі культури.

Зауваження щодо культурології. Зазвичай

географи, оперуючи категорією культурного ландшафту, явно чи не явно користуються лише одним «різновидом» поняття культури, згідно якому остання є властивим тільки людині, видом діяльності і активності, котрий спричиняє прогресивне, з покоління в покоління нагромаджене *примноження інформації* за допомогою штучних кодів, знаків і символів *н е б і о л о г і ч н о ї п р и р о д и*. Але в культурології присутні й інші, ближчі до психоаналітичних, трактування культури, згідно яким остання є своєрідним етичним і моральним – на рівні кантівського *к а т е г о р и ч н о г о і м п е р а т и в у* (багато в чому ірраціонального) – механізмом запобігання та стримування підсвідомих форм деструктивної поведінки людини як біологічного виду, зокрема слугує для нівелювання проявів *зоологічного індивідуалізму*, що є вкрай руйнівними для соціальності, соціуму, історії як таких. Нижче ми будемо спиратися на обидва трактування культури, але без чіткої розстановки акцентів (що лише ускладнило б і без того не простий виклад предмету).

Екзистенціально-класова амбівалентність культурного ландшафту. Самим простим парадоксом культурного ландшафту, який за рамки логіки Модерну не виходить, але тим не менш неохоче в цих рамках географами розглядається, «виписуючись» здебільшого в контекст радикальної географії, є *екзистенціально-класова амбівалентність* культури як такої, а значить і культурного ландшафту як її продукту: можна говорити про *амбівалентний культурний ландшафт*¹. Тут можна було би послатися на інтерпретації класичного марксизму, котрі були такими розповсюдженими в ХХ ст. і склали лівову частину теорій *р а д и к а л ь н о ї г е о г р а ф і ї*, якби не одне «але». Культура марксизму так і не створила культурний ландшафт, який би відповідав його теоріям і був би позбавлений тієї самої екзистенціально-класової амбівалентності, проти якої марксизм так завзято виступав. «Соціалістична культура» наробила лиха у ландшафтній сфері не менше, аніж «капіталістична», створила або амбівалентні культурні ландшафти, або дуже своєрідні *ландшафти соціальних утоній*, котрі після краху марксизму швиденько трансформувалися в особливий різновид *р у - ї н н и х л а н д ш а ф т і в – р е т р о - ф у т у р и с т и ч н і* [8, 21, 30]. Марксизм не запропонував вирішення

¹ Не занурюючись у довгі теоретичні пояснення, частково викладені в [18], на конкретному прикладі роз'яснемо, що саме ми маємо на увазі під словосполученням «амбівалентний культурний ландшафт», притримуючись непопулярного сьогодні, але нікуди не зниклого радикально-географічного класового підходу. Ландшафт садово-паркової перлини України – уманської «Софіївки» несе в собі два інформаційних – за Ю.О. Веденіним – шари. Перший очевидний і той, який робить «Софіївку» ландшафтно-архітектурним шедевром: вона – зразок мистецтва паркобудівництва, створений генієм Людвіга Метцеля за гроші С.-Щ. Потоцького. Другий – «зворотній

бік місяця», який в інформаційному шарі ландшафту «Софіївка» присутній також. В ньому присутні два моменти: а) пересиченість і збоченість побутування правлячих класів – шляхти, що відбилася в трагічному коханні й сімейному житті Станіслава Потоцького (історичні факти щодо цього легко знайти в численних публікаціях, в т.ч. і в Мережі); б) каторжна і смертельно небезпечна праця кріпаків Потоцького, які на будівництві «Софіївки» гинули сотнями (це теж відомі історичні факти). Тож «Софіївка» – пам'ятка, з одного боку, садово-паркового мистецтва; з іншого, – збоченого гедонізму правлячих класів і трагічній долі підневільного закріпаченого люду.

проблеми екзистенціально-класової амбівалентності культурного ландшафту, а лише переакцентував і замаскував її. Та й не міг він цього зробити, оскільки його філософія і практика за рамки проекту «Модерн» не виходили. А значить феномен екзистенціально-класової амбівалентності культурного ландшафту передається у спадок ландшафтознавству епохи Постмодерну.

Соціально-дегастовані ландшафти. Це – осельні ландшафти, які призначені не стільки для існування людини, скільки для більш або менш швидкого її вмирання; не для насолоди життям, а для страждання; не для любові, а для ненависті. В свій час вони теж були в центрі уваги радикальних інтенцій ландшафтної географії. Але час марксизму пройшов, а радикалізм сьогоденної географії змінився на маніакально-грантовий прагматизм. Соціально-дегастовані ландшафти представлені сельбищними ландшафтами маргінальних і безталанних прошарків класового суспільства: бідонвілі; фавели; трущоби; смітники, заселені безхатьками²; мікрорайони-нетрі злочинців, повій, наркоманів; села алкоголіків, одним словом, місця, де концентрується людське горе, нещастя, злидні, зло, хвороби і смерть. Це – ландшафтні втілення основної тези екзистенціалізму «життя заради смерті», причому в буквальному сенсі. Це – ландшафтні втілення абсурду, теж ключової категорії екзистенціалізму. Примножується географічний абсурд ландшафтів-гніздилищ людського горя ще й тим, що вони сьогодні набули популярності в індустрії туризму і туристичних шоу («пошуки пригод») [10]. Це вже відвертий цинізм. Спостерігати, смакуючи і прагнучи пригод, осельні місця горя, страждання, злочину – верх *ірраціональності* і *збоченості*. Ландшафтознавці від соціально-дегастованих ландшафтів прагнуть триматися подалі, оскільки вони є небезпечними об'єкти дослідження і в прямому і в переносному сенсі. Соціально-дегастовані ландшафти вимагають таких методик дослідження, які можуть каменю на камені не залишити від струнко-красивих теоретичних конструкцій культур-ландшафтознавства, чи там такої собі конструктивної географії...

Лагерний ландшафт, продукування смерті та аберація простору. Соціально-дегастовані ландшафти є *мортальними*, але не *авітальними*, вони призначені для буття до смерті, але вони не продукують смерть як таку. Наступний різновид антропогенного ландшафту призначений саме для продукування смерті – *лагерні ландшафти*. Термін ввів культуролог Ю.П. Гусев [4], позначивши ним сельбищний авітальний ландшафт

Освенциму. Нема потреби повторювати, що це за місце. Але Гусевим помічені незвичайні властивості лагерного ландшафту, абсолютно непридатні будь яким ландшафтам інших типів і різновидів, що виникли в лоні чи то культури чи то її цілковитого відкидання³. Першою такою властивістю є те, що сельбищний ландшафт Освенциму, запрограмований на продукування смерті, мав ознаки ландшафтно-архітектурної впорядкованості і доглянутості. Це може здаватися цілковитим абсурдом, але в естетизації ландшафту Освенциму була своя диявольська логіка, оскільки германський нацизм-гітлеризм позиціонував сам себе як своєрідну естетизацію політики, як «націонал-естетизм» [11, с. 140]. Традиція зловісної витонченої естетизації фізичного насильства впритул до вбивства – це «надбання» новоєвропейської модерної філософії. Її коріння можна бачити в «художніх концепціях» Донасьєна Альфонса Франсуа («маркіз де Сад»), Томаса де Квінсі («вбивство як різновид мистецтва»), та інших подібних «естетів». «Затишність» сельбищного ландшафту Освенциму вимушує його мешканців шукати в ньому прихисток, ментально переміщуючи, як показує Гусев [4, с. 183], місце пекла з землі на небо: цілковита екзистенціальна і топологічна аберація – інверсія простору!

Освенцим та інші нацистські табори смерті, як ландшафтне явище, не самотні. Культурологи і філософи вбачають авітальність і монструозну аберацію простору також в лагерних ландшафтах ГУЛАГ'у [4; 13]. Сюди можна додати і різновиди авітальних ландшафтів, які, можливо, й не мають зовнішніх рис концентраційних таборів, наприклад, ландшафту вигаданого Андрієм Платоновим міста Чевенгур, або зовсім не вигадані сельбищні ландшафти сільськогосподарських комун «червоних кхмерів». За моделлю лагерного ландшафту може створюватися просторова організація цілих країн: Північна Корея сьогодні – типовий приклад. Оскільки авітальні сельбищні ландшафти, позбавлені однієї з найголовніших властивостей ландшафту – бути коліскою життєдайності, їх цілком правомірно трактувати як своєрідні ландшафтні осередки, місця концентрації абсурду, а ця «штука» в конструктивні парадигми новоєвропейського мислення не вкладається ніяк. Навпаки Просвітництво тому і просвітництво, що оголосило абсурду нещадний бій. Звичайно, це непогано і такою має бути фундаментальна вимога до наукового мислення. Але ж в практичному сенсі кінцевого історичного результату ідеали Ренесансу і Просвітництва не досягли: гуманізм і раціоналізм, побудовані на науковому

² І не лише. Дослідники Арктики показали, що у якості територій, котрі використовуються для селітби, смітники «освоює» ціла етнічна група – корінний народ російської півночі – ненці [16].

³ Останній момент впливає з відомого твердження-запитання Теодора Адорно, зробленого ним в роботі «Негативна діалектика»: а чи взагалі можлива після Освенциму культура як така? [27].

знанні і на вихованні а ні на протязі Нового часу, а ні у стані Постмодерну, в який ми вступили, базисом для розвитку цивілізації так і не стали, максимум – конкурентоспроможною силою історичного поступу. Більш того, у зв'язку з отриманням людиною в руки вкрай руйнівних для оточуючого середовища і для неї самої технологій у різних областях суспільної діяльності, абсурд історії в часи пізнього Модерну набув надзвичайно небезпечних форм.

Антиландшафт, провали простору. Поняття *антиландшафту* застосовано В.Л. Каганським по відношенню до урболандшафту російського міста Арзамас-16, сьогодні – Саров [8]. Тут теж продукується смерть, причому в масштабах непорівняних навіть з лагерним ландшафтом Освенциму. Тут вироблялися (виробляються і сьогодні?) атомні бомби. Культура тут підмінена культом – культом атомної бомби, що є *культулою* як такого. Але завдяки саме цьому культові населення зачиненого «атомного» міста парадоксальним чином побутує чи не в ідеальному урбанізованому середовищі. Ступінь економічної, соціальної⁴, архітектурно-містобудівної, і навіть урбоекоекологічної «ідеальності» урбанізованого антиландшафту Арзамасу-16 незрівнянна з тими кволими натяками на ландшафтно-архітектурні і дизайнські прикраси які німці використовували в опорядженні сельбищного ландшафту Аушвіцу. Екзистенціальний розрив між формою і сутністю антиландшафту атомного міста колосальний, можливо, найвищий у ландшафтній оболонці (оскільки подібні міста існують для того, щоби виробляти засоби знищення в с і є ї л а н д ш а ф т н о ї о б л о н к и). Каганський вказує, що урболандшафт Арзамасу-16 – це “ландшафтна аномалія”, в якій “не діє основний закон ландшафту – позиційний принцип, згідно якому розмір, сенс, зв'язки, функції місця узгоджені з його положенням у просторі” [8, с. 218]; цей урболандшафт – “в повному і точному сенсі утопія, що означає ніденія, безмісцевість, місце, якого немає як місця і де немає місця-простору” [8, с. 219]. Як бачимо, це вже нова якість трансформації місця навіть у порівнянні з інверсіями його «верху» і «низу» в лагерному ландшафті. Науково-технічна культура в антиландшафті, незважаючи на його зовнішній лоск, перетворюється на свою протилежність, науково-технічний прогрес спрямовується на видобуток найпотужніших способів знищення і культури, як такої, і ландшафту – і інтегрованого в культуру, і неінтегрованого в неї. Звичайно це стосується, не лише Сарова, а всіх «ідеальних» закритих міст, де виготовляється зброя масового

знищення, я сказав би – *ландшафтоциду*.

Ландшафтоїд. Якщо культуру у її діявольській трансформації в свою протилежність не обмежувати науково-технічною складовою, то від антиландшафту неважко перейти до об'єкту, який нами був названий *ландшафтоїдом* [18]. Він на «красивий» антиландшафт зовсім не схожий, але з антиландшафтом його об'єднує г л и б и н а д е г р а д а ц і ї к у л ь т у р и, котра обумовлює виникнення і морального лагерного, і авітального антиландшафту, і ландшафтоїда, схожого на ракову пухлину. Якщо висловлюватися дуже коротко і спиратися на гарно відомий всім приклад, то ландшафтоїд це смітник (в систематиці антропогенного ландшафтознавства – *паразитичний ландшафт*), виникнення якого обумовлене не тимчасовою недовершеністю технології утилізації, використання, знешкодження продуктів людської життєдіяльності, а ментальними факторами – лінню, хамством, нахабством, недбальством, самозакоханістю, споживацькими рефлексами, та просто банальними хуліганськими спонуканнями. З науково-технічної точки зору ці людські якості до культури відношення не мають, але з економічної, психологічної і соціальної – ще й як мають! Тим більше, що в сучасному світі вони плекаються і культивуються засобами *психонетики* – нейролінгвістичного програмування, комерційної реклами, ідеологічної пропаганди, деякими формами сучасного мистецтва та релігійної обрядовості, які помножуються на технічну потужність електронних засобів комунікації, тиражування і репрезентації. В м'якому варіанті психонетичну «суміш» іменують *масовою культурою* або поп-культурою. В кінцевому ж підсумку вона генерує безкультур'я. Але не просте, а технологічне, оскільки саме безкультур'я виконує функції *політичної технології* щодо структурування суспільства масового споживання і підтримування його у квазістабільному стані. Незалежно від політичної «орієнтації» сучасного суспільства (лібералізм, неолібералізм, тоталітаризм, авторитаризм, теократія тощо), безкультур'я як політтехнологія виступає потужним фактором нефізичного, позаекономічного примусу до потогінної праці та гіпертрофованого споживання, до ірраціонального мислення і тупої покори властям, нехтування правами людської особистості і живої природи, врешті-решт до того, що в філософії екзистенціалізму звуть *існуванням-заради-смерті*. Через механіку інверсій і перверсій людських якостей, на котрі в свій час так романтично сподівався голова Римського клубу Ауреліо Печчеї, технологічне безкультур'я впливає на ландшафт

⁴ В.Л. Каганський вказує, що під час «розквіту» ядерних досліджень і виробництв в Арзамасі-16 працювало близько

половини всі академіків і членкорів СРСР зі спеціальності «фізика» [8].

прямо й безпосередньо. Своєю дією воно нагадує проростання онкологічних метастаз в живий організм. Непомітне, малопомітне на перших стадіях, воно поступово або стрімко розростається і обумовлює покриття планети пухлинами ландшафтоїдів. Якщо аналогію з онкологією продовжувати, то це можна назвати *ландшафтним канцерогенезом* [18].

Підводячи проміжну риску під паноптікумом ландшафтних викликів епохи Постмодерну, бачимо, що всі вони носять деструктивний характер. Виникає просте запитання: а що, епоха Постмодерну нічого ландшафтної гарного в собі не несе? Питання не просте. Для відповіді спочатку розіб'ємо його на два: а) чому те, що Модерн залишає Постмодернові («виклики»), складається лише з ландшафтних негативів? б) чи породжує пізній Модерн і ранній Постмодерн щось таке, що трималося б позитиву, вселяло надію і дарувало б перспективу не скотитися ландшафтній оболонці в прірву з'ясування відношень самовпевненими мавпами з ядерними бомбами і гаджетами у лапах?

Чому ми увійшли в епоху Постмодерну з ландшафтним негативом? – Тому, що ландшафтний позитив залишається в епосі Модерну, він увесь нею асимільований, продукований і водночас привласнений. В центрі – концепт культурного ландшафту, а культура мислиться як прогресивний поступ – історії, суспільства, моралі, просвіти, науки і техніки. Останні призвані дарувати людині вільний час, розкріпаючи її від важкої, надмірної, небезпечної і нецікавої праці, створювати комфортні умови побутування, забезпечувати безпеку життєдіяльності. Якщо на шляху позитивного історичного поступу встають ті чи інші труднощі, в т.ч. ландшафтної/екологічної штибу, то це труднощі тимчасові, вони будуть подолані по мірі розвитку науки, техніки, отримання нових знань, виховання гомо сапієнсу і зростання його побутової моральності. Все це зветься прогресом і дискурсом Нового часу подається як Велике Оповідання або *гранднаратив*. Саме цей гранднаратив і поглинає ландшафтні досягнення людства Нового часу, котрі, безумовно, існують. А от історичні і ландшафтні «проколи» та «приколи» гомо сапієнса виносяться за дужки Великого Оповідання, або в кращому випадку переводяться в розряд «тимчасових труднощів». Вони розглядаються наукою Нового часу лише як стани і об'єкти подолання, насамперед, самою ж таки наукою. Якщо поставити просте, але

сакраментальне питання «а якщо тимчасові труднощі не будуть подолані, що тоді?», то відповіді на нього дискурс Нового часу просто не має; він не знає, що робити з такою постановкою питання і тому в принципі її не розглядає⁵. Виникає ситуація, коли весь прогресистський з ландшафтним включно позитив залишається у «стані Модерну», а весь негатив перекочує у «стан Постмодерну»: Модерн або просто не знає, що з тим негативом робити, або пропонує незадовільні рішення. Щодо останніх, то, завидну впертість демонструють прихильники екологічної ідеології *збалансованого розвитку*. Замість того, щоби переосмислити сутність поняття «розвиток» вони вишукують додаткові аргументи для його «сталості» в модерновому сенсі, сподіваючись на те, що «винахідницький геній людства в сполученні з правильною ціною політикою в пору дефіциту придумає як вирішити проблему нестачі ресурсів» [22, с. 97].

Не слід думати, що стан справ передування екологічної і соціальної катастрофі середньострокового – 1 – 2 покоління – майбутнього є якоюсь незбагненою новиною, яка застала людство зненацька. Якщо взяти до прикладу філософію і мистецтво, то культурологами вже давно показано, що думкарі і митці, які належали до течії ман'єризму, раціонально-гуманістичні ідеали Ренесансу (а з них виросла ментальність Нового часу) поставили під сумнів ще в середині XVI ст. В XVIII ст. в культурі рококо критичні рефлексії щодо гуманізму і раціональності людини поглибились. В філософії романтиків і трансценденталістів першої пол. XIX ст. вони досягли своєрідної кульмінації – тези про *світову скорботу*. Але водночас в глибинах тієї ж романтичної філософії народився сучасний *інвайронменталізм*. В середині XIX ст. на зорі епохи Модерну десь раптово, а десь очікувано зацвіли «квіти зла» (Ш. Бодлер) А ближче до кінця Модерну, в другій пол. XX ст. щодо гуманізму та раціоналізму з усією невблаганністю постало вище згадане сакраментальне запитання Теодора Адорно щодо культури в «світлі» печей Освенциму. Наразі давно людством знані ментальні, соціальні, філософські, історичні, методичні та ін. «підводні камені» світосприймання-світлопояснення Нового часу набули ще й зловісного екологічного забарвлення: «екологічний фактор» руху історії досяг статусу чинника *всесвітньо-історичного значення*, і до моментів традиційної есхатології людства приплюсував катастрофічні очікування в галузі викидів парникових газів, змін клімату, насичення оточуючого середовища

⁵ Звідси не важко зробити висновок, що докорінне руйнування Великого Оповідання, а це одна з головних функцій Постмодерну, є не злостивим підступом постмодерністів-деконструкторів. Останні лише проговорюють простий факт: будь-яке Велике

Оповідання є неповноцінним, незавершеним, ущербним і в решті-решт запрограмованим на саморуйнування. «Люті» постмодерністи тільки каталізують історичні й природні процеси саморуйнування «великих оповідок».

трансурановими елементами, дефіциту прісної води, дегуміфікації ґрунту, зникнення вільних місць і територій для розселення і побутування людини та інших ландшафтно-екологічно-ресурсних «принад» босхівського «Саду радощів земних».

На другу частину поставленого вище запитання ми відповідаємо ствердно: так, ландшафтний позитив в епосі Постмодерну існує. Хоча він поки що у зародку, сам факт виникнення його точок росту вселяє надію. Водночас він є і своєрідним викликом: ці паростки не повинні бути заглушеними історичним бур'яном прогресизму, «гіпермодерну» (з'явилося вже й таке поняття [22, с. 264]), «третього модерну» і «нового Нового часу», про які географи типу В.О. Шупера з ІГ-РАН'у волають з високих трибун, на забуваючи попутно згадувати імперські наративи *печерного кацанства* [6, с. 125-126]. Паростки ландшафтного постмодерністського позитиву необхідно плекати, зрошувати докорінно по новому. А методів цього наразі немає, картезіансько-новоєвропейські, раціоналістично-просвітницькі, функціонально-модерністські тощо не підходять: історично вони вичерпались, зробили вже все, на що були спроможні. Тож наука прийдешньої історичної епохи мусить народжувати щось принципово нове. Що саме – тут поки що господарюють більш або менш сміливі здогадки; туманні або, навпаки, осліплюючі припущення; замислуваті чи гранично спрощені уявні експерименти [2, 12, 15]. Втім і це корисно: адже саме з них у науці все нове й починається. На дещо вкажемо.

Ландшафтні звірята часів ШІІ. Ландшафтознавці («геоекологи») сучасної генерації приділяють велику увагу впровадженню в науку інформаційних технологій і навіть пов'язують подальший розвиток науки про ландшафти з так званою *геоматикою*. Втім «впровадження» і «поглиблення» – це відгомін методології Нового часу. Не відкидаючи їх, звичайно, мову слід було би вести про дещо інше.

Віртуальна реальність – одна з характерних рис, ознак, властивостей стану Постмодерну. На порядку денному – *штучний інтелект* (ШІ). Сьогодні важко сказати, наскільки цей задум людини буде безпечним або небезпечним, але будемо сподіватися на краще. Очевидно ШІ викличе до життя якісь принципово нові ландшафтні феномени і явища, пов'язані, насамперед, з *ландшафтними образами*. Образ – надзвичайно важлива характеристика і властивість ландшафту, ще Йозеф Шмітхюзен використовував категорію образу у визначенні ландшафту. Юрій Веденін «інформаційному шару» культурного ландшафту надав статус окремого геокомпонента, а подальші

грища з ландшафтними образами викликали до життя особливу *імажинальну географію*. Та поки що поняття образу «допускається» до конститування ландшафту переважно у гуманітарній географії. Геоматика ж прагне перенести такий підхід і в «точні» сфери сучасного ландшафтознавства, надаючи географічному образу строгі кібернетичні, інформаційні, математичні трактування. То ж вже сьогодні можемо говорити про особливу *віртуальну складову ландшафту*, як нову якість «інформаційного шару» Веденіна. У віртуальному ландшафті гуманітарно-географічні і фізико-математичні трактування його образу злитовуються в новий феномен, який набуває екзистенціального і метафізичного значення. Керування таким феноменом штучним інтелектом може становити для людини реальну небезпеку, ця проблема наразі інтенсивно обговорюється, але правдоподібні картини можливого керівництва людиною штучним інтелектом поки що успішніше відтворюються лише митцями з кінематографічного кібер-панку. Втім деякі явища вже свідчать про те, що *нова ландшафтна реальність* є не лише мистецьким способом жахати пересічних громадян монструозним кібер-середовищем майбутнього. Про існування віртуального ландшафту вже сьогодні свідчать, наприклад, грища з так званими покемонами: фізичний ландшафт заселяється віртуальними істотами – покемонами, і реальні людини по-справжньому ловлять віртуальних «звірят» в реальному ландшафті. Це – нехай і невеликий (поки що), але цілком вже відчутний крок до кібер-ландшафту як нової реальності.

Ландшафтна природа суб'єктивності. Мартин Хайдеггер в роботі із симптоматичною назвою «Європейський нігілізм», піддаючи безжальному розчленуванню онтологічні схеми, котрі були іманентними новоєвропейській історії, писав таке: «Людині епохи ідеологій нічого більше робити на землі, окрім як впорядковувати й увіковічувати своє абсолютне над нею владарювання – або поставити під питання свою власну метафізичну сутність (розбивка моя – Ю.Т.)» [23, с. 313]. Ця теза, або, якщо хочете, неявна вимогога Хайдеггера передбачає кардинальну зміну традиційної й основоположної для новоєвропейської науки суб'єкт-об'єктної дистинкції, зокрема такої звичайної для науки диспозиції як «об'єкт дослідження – суб'єкт дослідження». Суб'єкт і об'єкт мають зливатися, але в щб вони мають зливатися? Для науки, яка не позбавлена тенет новоєвропейського дискурсу, це запитання залишається без відповіді. Але наразі новоєвропейський дискурс долається семимильними кроками. І тут звертає на себе нашу ландшафтознавчу увагу таке новітнє поняття як *складністність* (В.І. Аршинов, М.

Кастельс, Б. Латур, Э. Морен, та ін.). Сучасне ландшафтознавство вже гарно знайоме з на д - с к л а д н и м и системами і навчилося непогано з ними поратися. Але цього вже недостатньо. Поняття складності «всмоктує» в себе всі понятійні й методичні складності системології надскладних систем, але складність від надскладності суттєво і відрізняється. В цій статті ми не маємо можливості розповісти про це детально (питання непросте), але на одну з найважливіших рис, що відмежовує складність від надскладності, вкажемо. Це – феномен *спостерігача другого роду*: такого спостерігача, який є і суб'єктом і об'єктом спостереження водночас, або, якщо вдатися до спрощення, є тим способом, за допомогою якого об'єкт спостереження спостерігає самого себе [1, 2015-2016]. Це – саме те, що для постмодерністського ландшафтознавства потрібно. Якщо людина є повно- і рівноцінним компонентом ландшафту, а не чинником чи об'єктом, котрий взаємодіє з ландшафтом ззовні (а з цим сьогодні погоджується вже чимала кількість географів), то вона просто «проситься» на роль спостерігача другого роду. Людина – це той спосіб, за допомогою якого ландшафт рефлектує, спостерігає, досліджує, вивчає, навіть малює і оспівує самого себе. Звідси випливає один простий факт: суб'єктивність як така, тобто будь-яке *Я*, є ландшафтною за своєю природою, за своєю сутністю і своїми функціями. Грубо кажучи, *Я* – це ландшафт; а ландшафт – це *Я*. Поети це вже зрозуміли: «Un paysage n'est pas ce que nous voyons – c'est ce que nous sommes» – «Ландшафт – не те, що ми бачимо, а те, чим ми є». Цю сентенцію Фернандо Пессоа, яка стала крилатим виразом, сьогодні вже можна зустріти в іспаномовній ландшафтно-географічній літературі [29, 32]. В філософії ця теза теж знайшла адекватне і переконливе обґрунтування [20]. А якщо говорити за практичний бік справи, то наразі в так званих *екології права* та *юридичній антропології* активно розгорнувся рух щодо надання елементам ландшафту і ландшафту в цілому статусу суб'єкта права. Наприклад в Німеччині нещодавно юридично заборонили розглядати домашніх тварин як об'єкти приватної власності, а в цілому ряді країн Ібероамерики права ландшафту («природи») прописані в статтях конституцій. На перший погляд, тут нічого нового немає: в анімалізмі і тотемізмі «відсталих» народів, та і в побутових звичках народів «розвинених», ми стикаємося з тим же самим. Але суттєва відміна полягає в тому, що надання сучасною західною юридичною антропологією ландшафту і його елементам статусу суб'єкта права, спирається не на релігійні

вірування, етику чи емоції (любов до тварин тощо), а на цілком раціональну юридичну аргументацію. При цьому, як не парадоксально, раціоналістичні підвалини новоєвропейського права або відкидаються взагалі або сильно редукуються [28].

Марення ландшафтознавчим мультикультуралізмом. Існуючи споконвічно в онтологічних режимах незахідних, а на певних етапах і західних, культур, сентенція «un paysage n'est pas ce que nous voyons – c'est ce que nous sommes», породжує безліч «екзотичних» категорій, поглядів, положень, установок, не просто невласливих новоєвропейському світосприйманню, а таких, що в його методологічних координатах просто не можуть бути сформульованими. Якщо говорити саме за ландшафт, то особисто мені серед таких бачень водночас і оточуючої і внутрішньої, і людської і нелюдської реальності найбільше імпонує категорія *Марення*, яка побутовує в «дикунській» культурі а в с т р а л і й с ь к и х а б о р и г е н і в . «Марення» тут – термін відносний. В російському перекладі книги французького антрополога Філіпа Десколі «По той бік природи і культури» ця категорія озвучується як «Гр'єза» [5]. У французькому оригіналі вона звучить як «Rêve», що можна перекладати також і як «сон», «мрія», «видіння», «бред» (рос.) тощо. «Марення» – дуже складна і абсолютно незвична для європейця категорія, котру в площині його дискурсу адекватно висловити і пояснити дуже важко якщо не неможливо. За Десколою вона має такі властивості і ознаки. 1. Марення міцно прив'язане до певного *місця*, тобто сутнісно топічне. Але водночас Марення здатне до «подорожей» і розпорошення у просторі, «за потреби» – із всім космосом включно. 2. Земні місця тієї території, де мешкають племена того чи іншого тотему, – місця, в яких «спостерігається» найвища «концентрація» і «побутування» Марення, є місцями *сакральними*. 3. В місцях концентрованого побутування Марення «створюються» класи, що складаються угрупованнями людських, живих і неживих об'єктів⁶. Кожен такий клас є *тотемом*. Кожен тотем має своє *ім'я*. 4. Тотем зв'язує «свої» об'єкти в цілісність, в середині якої мають панувати гармонійні відносини, не виключаючи і людину навіть в такій сфері діяльності як полювання: якщо людина-тотем-А вбиває тварину-тотему-А щоби її з'їсти, вона не завдає тварині шкоди, а лише поглинає споріднену тотемну сутність. 5. Людина і об'єкт її тотему не вступають а ні в суб'єкт-об'єктні, а ні в суб'єкт-суб'єктні відносини, суб'єктом є сам тотем, а людські і нелюдські об'єкти є просто його дериватами і похідни-

⁶ Ця властивість Марення дуже сильно нагадує одну з найфундаментальніших аксіом сучасної математики – *аксіому вибору*.

ми. 6. Тотемні класи містять в собі різноманітні групи *душ-дітей*⁷, і саме вони, входячи і виходячи в об'єкт при його народженні і смерті, надають об'єктові властивостей суб'єкту (що для людей особливо важливо, оскільки кожна людина, навіть у межах тотемної спільноти, має відчувати себе індивідуумом). Яку тут можна було би провести європейську аналогію, – я не знаю. Про категорію Марення можна говорити ще багато чого, наприклад, що вона є “уособленням встановленої у просторі вічності” [5, с. 194], що її діалектику “важко назвати матеріалістичною або ідеалістичною” [5, с. 381], що це “натовп суб'єктів, занурених у речі” [5, с. 382] і т. ін.; але читачу-географу вже мабуть стало зрозумілим, що категорія Марення підозріло на щось гарно йому знайоме схожа. І це «щось» – Ландшафт; особливо якщо згадати про ті занурення в *екзегетику* і *герменевтику*, з котрих ландшафт, як категорія культури, постав і стихія яких в давню давнину поглинала його цілком і повністю [19]. Та і сьогодні продовжує робити «ландшафт» категорією «утаємниченою й загадковою» [32].

Ландшафтознавчий мультикультуралізм полягає в тому, щоби поняття, подібні Маренню, запозичити з «відсталих» і «дикунських» онтологій і повноцінно ввести їх в категоріально-методологічний апарат ландшафтознавства постмодерністського гатунку. Для цього потрібно позбавитися сциентистського марнославства, цивілізаторської зухвалості і модерної зверхності, котрі вже тріщать по усіх швах, але ще тримаються на тілі сучасної науки. Це не так вже й складно в дискурсивному і парадигмальному відношенні, але вкрай важко в ментальному, організаційному і побутовому плані.

Ландшафтний мультиісторизм. Кардинальні відміни в предметі і методах дослідницької практики у різні історичні епохи (Протонаука, Античність, Середньовіччя, Новий час, Постмодерн) не означає повної відсутності у їх наступності. Які б суттєві відміни в точках зору на один і той же предмет дослідження між однією і тією ж самою наукою, але в різні історичні епохи, не мали місце, їх та чи інша концептуальна спадковість місце, безумовно, таки має. Ландшафтні інтенції зародилися ще у досократиків, зокрема у Емпедокла. Саме поняття ландшафту виникло у «розпал» Середньовіччя (830 р.). Під час Ренесансу в 1490-1520-х рр. воно набуло мистецьких інтерпретацій. В 1790-х – 1800-х зародилися, в

1880-х – 1900-х роках оформилися, а в середині ХХ ст. розквітли і утвердились наукові – сциентистські парадигми ландшафту. Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. категорія ландшафту почала предметно і понятійно «розповзатися» в найрізноманітніших онтологічних і практичних напрямках (згідно Полу Фейсрабенду такий процес в сфері методології зветься *проліферацією*), часто-густо викликаючи невдоволення, а то й обурення географічної спільноти класичного сциентистського виховання. Звичайно ландшафт Емпедокла Акраганського, Храбана Магнеція Мавра, Альбрехта Дюрера, Ото Шлютера, Ернста Неефа, Ніколоза Беручашвілі і в решті-решт Леонарда Сасскінда⁸ – це не один і той же самий ландшафт. Але водночас – один і той же. Таку логіку важко зрозуміти, але саме вона складатиме дискурсивну основу тієї науково-філософської спадковості, яку ми по аналогії з мультикультуралізмом, звемо *мультиісторизмом*. В історії науки немає якогось є д и н о правильного поняття ландшафту – воно є лише у Великому Оповіданні Нового часу. В історичній же реальності всі і плинні-спливаючі і кондово-статусні трактування поняття «ландшафт» є вірними, кожне з них може бути застосованим так чи інакше у тій чи іншій онтологічній та/або екзистенціальній ситуації.

В свій час наука Нового часу різко відмежувалася від науки Середньовіччя, навіть оголосила деякі її галузі лженауками. Але ж Йоган Кеплер відкрив закони небесної механіки завдяки ще і тому, що не цурався астрології. А середньовічні пошуковувачі філософського каменю, хоча в своїх алхімічних лабораторіях і не віднайшли омріяної субстанції, та відкрили силу силенну хімічних реакцій, речовин, елементів, створили техніку лабораторного хімічного дослідження: заклали основи новоєвропейської хімії та металургії. Так «містична» середньовічна наука увійшла у «правильну» науку Рене Декарта. І коли наприкінці ХХ ст. далеко непересічні географи-ландшафтознавці Г.І. Швєбс та О.К. Черкашин в пошуках сутності ландшафту звертаються до напівмістичних «методик» *еніогеографії* (перший [26]) і *піфагорійської нумерології* (другий [25]), іронізувати з цього приводу не варто. Все серйозніше і не відомо ще, чим подібні «одкровення» від Святого Духа обернуться для науки про ландшафт епохи Постмодерну.

Метафізика ландшафту (замість «Висновків»). Повертаючись до ідей Куна, зазначимо, що

⁷ Категорія *душі-діти* ніяких відповідників і аналогій у європейському мисленні не має, тому пояснити і описати її в звичних для нас поняттях і дискурсах практично неможливо.

⁸ Х.М. Мавр, 780 – 856 рр. – видатний теолог, письменник, педагог, енциклопедист епохи Каролінгського відродження, абат Фульдського монастиря (Германія) в ті часи, коли в його скрипторіях

вченими монахами було сконструйовано давньоверхньонімецьке слово *lantscaf*, в сучасній німецькій мові – *Landschaft*. А. Дюрер першим в 1521 році вжив германське слово «ландшафт» в сенсі живописного пейзажу. Л. Сасскінд – відомий сучасний американський дослідник, який поняття «ландшафт» ввів у математичну фізику, поняття «космічний ландшафт» – в космологію.

незважаючи на зовнішню схожість між «стрибком» в науковій революції і переходом науки Нового часу до науки Постмодерну, між цими, так би мовити, актами існують і якісні відміни – в сенсі і масштабу «акта», і епістемології, і методики, і соціології науки, і в решті-решт онтології. Наукові революції за Т. Куном виникають діалектично, грубо кажучи як перехід накопиченої кількості в нову якість. Перехід же науки Модерну в науку Постмодерну має швидше метафізичний характер. Цікаво, що по відношенню саме до поняття «ландшафт» можна вказати на роботи 1990-х років, в яких воно і поняття метафізики тісно пов'язуються. З точки зору історії науки, зараз ще рано говорити, але можливо саме ці роботи в майбутньому будуть розцінюватися у контексті переходу ландшафтознавства епохи «Модерн» в ландшафтознавство епохи «Постмодерн» як знакові (принаймні у східноєвропейському «секторі» ландшафтознавства кінця ХХ ст.). Я говорю про «Метафізику ландшафту» філософа В.О. Подороги, перше видання якої вийшло в 1993 році (друге – в 2013 р.), і про монографію географа О.К. Черкашина «Полісистемний аналіз і синтез: Додаток до географії», виданої у 1997 році. Подорога говорить про *метафізику ландшафту* в епістемологічному та історико-філософському контексті. Такий контекст щодо поняття «ландшафт» вже сам по собі нетривіальний, але ще більш важливим є те, що «ландшафт» розуміється як поняття метафізичне і про це говориться вголос, переконливо, аргументовано. Тобто метафізична думка через «гуманітаристику» входить в ландшафтознавство ХХІ ст. і закріплюється в ньому як якісно новий спосіб ландшафтної рефлексії. Черкашин робить дещо схоже, але з протилежного боку – з боку «точних» наук, математики, кібернетики («системології»), фізики, інформатики («геоматики»). Ввести «ландшафт» в якийсь принципово новий формалізований контекст складніше, оскільки майже всі такі контексти вже «розібрані» ландшафтознавством епохи Модерну і наразі успішно в ньому побутовують. Більш того, як зазначалося вище, сьогодні «поглиблення» геоматично-фізико-математичних інтенцій в ландшафтознавстві, багатьма вважається шляхом до його переходу в нову якість («неоландшафтознавство», «трансдисциплінарна геоecологія» і т. ін.). Ця фізико-математична якість ландшафтознавства ХХІ ст. залишалася би в полі новоєвропейського мислення, якби не одне «але», яке, скоріше за все, «необачно» і «мимохіть» Черкашин вводить в схему свого «полісистемного синтезу». А саме: він фізико-математичний дискурс щодо ландшафту (геосистеми) сполучає з протиріччями та парадоксами як продуктивними і конструктивними операторами. Дослідник веде розмову про особ-

ливі форми діалектики – «триалектику» і «полілектику», які будуються з урахуванням протиріччя і парадоксу, а самі суперечливості вважає іманентними геосистемі [25, сс. 37, 44, 444]. Неважко бачити, що вище перераховані феномени ландшафтного негативу, успадкованого Постмодерном від Модерну, є наочними, реальними та об'єктивно існуючими втіленнями триалектики і полілектики: за логікою ландшафту їх не повинно б було бути, але вони не просто є, а претендують на всю ландшафтну сферу (від чого стає відверто моторошно). Та як би там не було, а логіко-математичні експерименти Черкашина у сфері епістемології вкладаються в дискурс саме постмодерністської науки. Тільки не за допомогою абсурдистських інтенцій філософського екзистенціалізму, що мають право на існування, але з протилежного боку, а завдяки парадоксам самої т о ч н о с т і н а у к и яка набуває своєї довершеності у «матметодах». Ці парадокси і протиріччя для математиків ХХ ст. не були і не є секретом, та призначені вони швидше для них же самих, а не для не-математика – користувача могутнім і непохитним апаратом математики: Боже збав збивати його з пантелику негарздами в базисних наративах самої математики! Але куди подітися? – Достатньо виявити зовсім небагато прискіпливості, трішки цікавості, – і навіть перед не-математиком, в т.ч. ландшафтознавцем, у повний зріст постануть фундаментальні математичні негарзди – в логічних парадоксах Б. Рассела, в аксіомі виборі Е. Цермело, в теоремі К. Гьоделя, в інтуїціонізмі Л. Брауера, платонізмі Р. Пенроуза, універсалізмі О. Гротендіка, феноменології П. Вopenки та ін. Онтико-епістемологічне багатство математичного парадоксу й протиріччя не лише прекрасно вписується в с к л а д н і с т н е бачення ландшафту, а й міцно закріплюється в математичному дискурсі сьогодення, оформлюючись кінець-кінцем в досить струнке, хоча й зовсім незвичне (неаристотелівське і некартезіанське) логіко-математичне вчення *діалектизму*. Це вчення – про строге, аж ніяк не екзистенціальне, мислення, в якому побутовує “закон збереження протиріччя” [14, с. 345], а “знак абсурду має цілковито розумний сенс” [14, с. 411], і взагалі “існують певні суперечливі твердження <...> про межі, які є істинними. <...> В реальності має бути щось таке, що робить їх такими <...>. Коли я кажу, що реальність суперечлива, я маю на увазі, що вона є такою, що робить суперечливі твердження істинними” [14, с. 442]. До слів процитованого автора – Грема Пріста нам залишається додати лише те, що свідомий вступ науки про ландшафт двадцять першого століття в методологічне поле парадоксу, абсурду і протиріччя – вступ, обумовлений і предметно-емпіричними «вимогами» об'єктивної реальності і гно-

сеологічним станом сучасної, а тим паче майбутньої, наукової думки, – засвідчує: ландшафто-

знавство вже прийняло виклики нової епохи. А як справи будуть розвиватися далі – покаже час.

Список використаної літератури

1. Аришинов В.И., Свирский Я.И. Сложностный мир и его наблюдатель // *Философия науки и техники*. 2015. Т. 20, № 2. С. 70-84 (I часть); 2016. Т. 21, № 1. С. 78-91 (II часть).
2. Владенова И.В. Формирование NBIC-конвергентной парадигмы // *Будущее фундаментальной науки: Концептуальные, философские и социальные аспекты проблемы*: Сб. М.: Изд-во КРАСАНД, 2011. С. 99-108.
3. Гродзинський М.Д., Савицька О.В. *Ландшафтознавство*. К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2008. 318 с.
4. Гусев Ю.П. "Культурный ландшафт" XX века: "Без судьбы" Имре Кертеса // *Ландшафты культуры. Славянский мир*. М.: Прогресс-традиция, 2007. С. 176-188.
5. Дескола Ф. *По ту сторону природы и культуры* / пер. с фр. М.: Изд-во «Новое литературное обозрение», 2012. 584 с.
6. Дроздов А.В., Каганский В.Л., Колбовский Е.Ю., Тревиш А.И., Шупер В.А. Лейтмотивы географических исследований: каковы они и нужны ли нам? // *Изв. РАН*. 2017. №3. С. 118-128.
7. Замятин Д. *Постгеография. Капитал(изм) географических образов*. М.: Изд-во «Гуманитарная академия», 2014. 592 с.
8. Каганский В.Л. *Культурный ландшафт и советское обитаемое пространство*: Сб. М.: Изд-во «Новое литературное обозрение», 2001. 572 с.
9. Кружлов І. *Трансдисциплінарна геоекологія*. Л.: Вид-во ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 292 с.
10. Лавренова О.А. «Изнанка города»: маргинальные ландшафты и современная визуальная культура // *Наука телевидения*. 2021. № 17.2 С. 88-117.
11. Лаку-Лабарт Ф. *Musica ficta (фигуры Вагнера)* / пер. с фр. СПб: Изд-ва «Аксиома», «Азбука», 1999. 224 с.
12. Лисеев И.К. *Экологическая перспектива: радикальный поворот* // *Культурно-историческое измерение современной науки*: Сб. М.; СПб.; Белгород: Центр гуманитарных инициатив, 2022. С. 117-117.
13. Подорога В.А. *Метафізика ландшафта. Коммуникативные стратегии в философской культуре XIX–XX вв.*: 2-е изд., перераб. и доп. М.: РООИ «Реабилитация», 2013. 552 с.
14. Прист Г. *За пределами мысли* / пер. с англ. М.: Изд-во «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2022. 456 с.
15. Севальников А.Ю. *Понятие реальности и новая фундаментальная наука* // *Будущее фундаментальной науки: Концептуальные, философские и социальные аспекты проблемы*: Сб. М.: Изд-во КРАСАНД, 2011. С. 234-247.
16. Смирнов Н.А. *Композиция геокультур Арктики: новые основания геокультурного анализа / Геокультуры Арктики: методология анализа и прикладные исследования*: Сб. М.: Изд-во «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2018. С. 38-80.
17. Сысуйев В.В. *Введение в физико-математическую теорию геосистем*. М.: Изд-во URSS, 2019. 600 с.
18. Тютюнник Ю.Г. *Ландшафт и ландшафтность*. К.: Институт эволюционной экологии НАН Украины, 2019. 124 с.
19. Тютюнник Ю.Г. *Ландшафт: этимология, герменевтика, экзегетика* // *Totallogy-XXI. Постнекласичні дослідження*. К.: ЦГО НАН України, 2003. Вип. 10. С.54-71.
20. Тютюнник Ю.Г. *О ландшафтной природе субъективности* // *Вопросы философии*. 2020. № 3. С. 194-203.
21. Тютюнник Ю. *Руины и ландшафт* // *Проблемы на географията*. 2022. № 3-4. С. 45-67.
22. Фюкс Р. *Зелёная революция: Экономический рост без ущерба для экологии* / пер. с нем. 2-е изд. М.: Изд-во «Альпина нонфикшн», 2020. 330 с.
23. Хайдеггер М. *Европейский нигилизм: пер с нем.* // *Проблемы человека в западной философии*: Сб., переводы. М.: Прогресс, 1988. С. 261-313.
24. Хорошев А.В. *К дискуссии о неоландшафтоведении: детерминированность, полимасштабность, полиструктурность* // *Изв. РГО*. 2014. Т. 146, вып. 4. С. 58-69.
25. Черкашин А.К. *Полисистемный анализ и синтез: Приложение в географии*. Новосибирск: Наука, 1997. 502 с.
26. Швобс Г.И. *Введение в эниогеографию. Книга 1. Эниоземлеведение*. Одесса: Изд-во Одесского ун-та, 2000. 256с.
27. Adorno Th.W. *Negative Dialektik*. Berlin: Suhrkamp Verlag, 1999. 408 p.
28. Capra F, Mattei U. *The Ecology of Law: Toward a Legal System in Tune with Nature and Community* Hardcover. 1st edition. Oakland: Berrett-Koehler Publishers, 2015. 240 p.
29. Delgado D.H. *Preguntas cortas... respuestas en context* // *Boletín OPCA (Observatorio del Patrimonio Cultural y Arqueológico)*, 2018. # 4. P. 18-28.
30. Dillon B. 2011. *Ruin Lust*. Cambridge: MIT Press, 2011. 240 p.
31. Lyotard J.-F. *La condition postmoderne : rapport sur le savoir*. Paris: Éditions de Minuit, 1979. 128 p.
31. Maiz T. *El Pais Vasco como paisaje industrial* // *Fabrikart*, 2002. # 2. P. 170-185.

Modern landscape science before the challenges of Postmodernism

Yulian Tyutyunnik

DSc (Geography), Professor, Acting Head of the Bioindication Laboratory of National Botanical Garden named M.M. Hryshko of the NAS of Ukraine, 1 Tymiryaziw'ska St., Kyiv, 01014, Ukraine

ABSTRACT

Purpose of the article: to determine the distinctive features of the subject of research, methodology and method of landscape studies in the state of transition from late Modern to early Postmodern (late 20th – early 21st century).

Research methodology: historical and cultural analysis with the involvement of hermeneutics, philosophical comparative studies.

Results. The research objects specific to postmodern landscape science are characterized: ambivalent, socially devastated, camp landscapes, anti-landscapes, landscapeoids. It is pointed out the complexity nature of the research subject of modern and future landscape science, in particular, such research phenomena as the landscape nature of subjectivity; the immanence of contradiction, paradox and absurdity in a complexity geosystem; and also on virtual landscape reality as a product of artificial intelligence. New philosophical and methodological approaches – multiculturalism and multihistoricism – are proposed.

Scientific novelty: for the first time in the Ukrainian-language scientific geographical and philosophical literature, an attempt has been made to analyze the current and potential features of landscape science in the Postmodern era.

Today, landscape science is in a state of transition to a new historical stage – the Postmodern era. This transition is not a “scientific revolution” in the sense of T. Kuhn, but is coupled with more profound changes that touch the very foundations of rational world perception, scientific world explanation and goal setting in the field of scientific activity – changes that have an existential and metaphysical nature, changes that associated with the transformations of the historical process on a global scale. Areas of study of landscape objects and phenomena, which were methodologically, epistemologically, and existentially inaccessible to the scientific thought of the New Age, the Modern Era, and landscape studies of the 20th century are becoming very popular. were mostly ignored. Actual and future transformations in the methodology of landscape science are also related to the introduction of paradox, contradiction, and absurdity into the scientific discourse. One of the cornerstone and already clearly visible empirical challenges to modern landscape science is the formation of virtual landscape reality. Postmodern landscape science is characterized by a movement towards the assimilation of metaphysical and discursive systems of non-European cultures of mankind (for example, the category of “Delusions” of the indigenous Australian aboriginal civilization). It should also get rid of the new European supremacy in relation to the methods of scientific and quasi-scientific world explanation by European discourses from antiquity to the 16th century. Examples here can be turning to Pythagorean numerology (O.K. Cherkashin) or the so-called eniogeography (G.I. Shvebs) when studying the landscape. As a result, profound future shifts in the landscape scientific discourse will not be dialectical, but fundamental metaphysical in nature. Perhaps this will force a person to radically reconsider his place and his own role in the landscape envelope and in history.

Practical significance. A number of unusual, to some extent unusual, methodological approaches to the further development of landscape science in the 21st century have been proposed, with the fact that the very concept of development must be fundamentally rethought in all respects, primarily existential and ecological.

Keywords: *landscape studies, Postmodern, Modern, complexity, paradox, multiculturalism, multihistoricism, metaphysics.*

References

1. Arshinov, V.I., Svirsky, Ya.I. (2015-2016). *The complexity world and its observer. Philosophy of science and technology.* 20, 2, 70-84 (part I); 21, 1, 78-91 (part II)
2. Vladlenova, I.V. (2011). *Formation of the NBIC-convergent paradigm. The future of fundamental science: Conceptual, philosophical and social aspects of the problem.* M.: Publishing house KRASAND. 99-108.
3. Grodzinsky, M.D., Savitska, O.V. (2008). *Landscape science.* Kyiv: Publishing and Printing Center “Kiev University”, 318 [in Ukrainian]
4. Gusev, Yu.P. (2007). “Cultural landscape” of the twentieth century: “Without fate” by Imre Kertesz. *Landscapes of culture. Slavic world.* M.: Ed. “Progress-tradition”, 176-188.
5. Descola, Ph. (2012). *Beyond nature and culture: trans. from fr.* M.: Publishing house “New Literary Review”, 584.
6. Drozdov, A.V., Kagansky, V.L., Kolbovsky, E.Yu., Treivish, A.I., Shuper, V.A. (2017). *Leitmotifs of geographical research: what are they and do we need them? News of the RAS.* 3, 118-128.
7. Zamyatin, D. (2014). *Postgeography. Capital(ism) of geographical images.* M.: Publishing house “Humanitarian Academy”, 592.
8. Kagansky, V.L. (2001). *Cultural landscape and Soviet inhabited space.* M.: Publishing house “New Literary Review”, 572.
9. Kruglov, I. (2020). *Transdisciplinary geoecology.* Lviv: Lviv National University Publishing House, 292. [in Ukrainian]
10. Lavrenova, O.A. (2021). “The outside of the city”: marginal landscapes and contemporary visual culture. *Science of television.* 17-2, 88-117.

11. Lacoue-Labarthe, Ph. (1999). *Musica ficta (Wagner's figures): trans. with fr.* SPb: "Axiom" Publishing House, Ed. "Azбука". 224.
12. Lyseev, I.K. (2022). *Ecological perspective: a radical turn. Cultural and historical dimension of modern science.* M., SPb., B.: Ed "Center for Humanitarian Initiatives", 117-117.
13. Podoroga, V.A. (2013). *Metaphysics of landscape. Communicative strategies in the philosophical culture of the 19th–20th centuries; 2nd ed., revised. and additional.* M.: Ed. ROOI "Rehabilitation". 552.
14. Priest, G. (2022). *Beyond the Limits Thoughts: trans. with English.* M.: Ed. "Kanon+"; Publishing House ROOI "Rehabilitation", 456.
15. Sevalnikov, A.Yu. (2011). *Concept of reality and new fundamental science. The future of fundamental science: Conceptual, philosophical and social aspects of the problem.* M.: KRASAND Publishing House. 234-247
16. Smirnov, N.A. (2018). *Composition of geocultures of the Arctic: new foundations of geocultural analysis. Geocultures of the Arctic: methodology of analysis and applied research.* M.: Publishing house "Canon+"; Ed. ROOI "Rehabilitation", 38-80.
17. Sysuev, V.V. (2019). *Introduction to the physical and mathematical theory of geosystems.* M.: URSS Publishing House. 600.
18. Tyutyunnik, Yu.G. (2019). *Landscape and landscapity.* Kyiv: Institute of Evolutionary Ecology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 124.
19. Tyutyunnik Yu.G. (2003). *Landscape: etymology, hermeneutics, exegetics. Totallogy-XXI: Post-no-classical studies.* Kyiv: Center for Humanitarian Education of the National Academy of Sciences of Ukraine, 10, 54-71.
20. Tyutyunnik, Yu.G. (2020). *On the landscape nature of subjectivity. Questions of philosophy.* 3, 194-203.
21. Tyutyunnik, Yu. (2022). *Ruins and landscape. Problems of geography.* 3-4, 45-67.
22. Fucks, R. (2020). *Green revolution: Economic growth without damage to the environment: trans. from German.* 2nd ed. M.: "Alpina Nonfiction" Publishing House, 330.
23. Heidegger, M. (1988). *European nihilism: translated from German. Problems of man in Western philosophy: translations.* M.: Ed. Progress, 261-313.
24. Khoroshev, A.V. (2014). *On the discussion about neolandscapes: determinism, multi-scale, polystructural.* *Izvestia of the R. Geographical Society.* 146, 4, 58-69.
25. Cherkashin, A.K. (1997). *Polysystem analysis and synthesis: Application in geography.* N.: Ed. "Nauka". 502.
26. Shwebs, G.I. (2000). *Introduction to eniogeography. Book 1. Eniogeology.* Odessa: Odessa University Publishing House. 256.
27. Adorno Th.W. (1999). *Negative Dialektik.* Berlin: Suhrkamp Verlag, 408.
28. Capra F., Mattei U. (2015). *The Ecology of Law: Toward a Legal System in Tune with Nature and Community* Hardcover. 1st edition. Oakland: Berrett-Koehler Publishers, 240.
29. Delgado D.H. (2018). *Preguntas cortas... respuestas en context. Boletín OPCA (Observatorio del Patrimonio Cultural y Arqueológico).* 4, 18-28.
30. Dillon B. (2011). *Ruin Lust.* Cambridge: MIT Press, 240.
31. Lyotard J.-F. (1979). *La condition postmoderne: rapport sur le savoir.* Paris: Éditions de Minuit, 128.
32. Maiz T. (2002). *El Pais Vasco como paisaje industrial. Fabrikart.* 2, 170-185.

Received 25 September 2023

Accepted 26 October 2023